

Senioři ve světě nových médií a fenomén digitálního vyloučení v zemích Visegrádské čtyřky

Łukasz Tomczyk

Abstrakt

Hlavním cílem této práce je popsání specifických aspektů fungování seniorů v informační společnosti v zemích Visegrádské čtyřky. Základní otázka, na niž se text zaměřuje, je, jaké příčiny vedly ke vzniku fenoménu digitálního vyloučení v tomto regionu a dále, jak tento jev ovlivňuje kvalitu života seniorů. Uchopení takto formulované problematiky bude možné prostřednictvím podrobné analýzy faktorů, podmiňujících existenci digitální propasti v České a Slovenské republice, v Polsku a v Maďarsku (V4).

Článek sestává ze tří základních částí. První je teoretický úvod do problematiky vývoje informační společnosti. K tomuto účelu byly mimo jiné aplikované teorie M. Prenského, jenž zkoumal psychosociální fungování digitálních imigrantů a digitálních domorodců v informační společnosti, kompetenční modely příznačné pro informatizovanou společnost či rozdělení jednotlivců na skupinu e-občanů a osoby postižené digitální exkluzí, a to jak reálně tak i zdánlivě. Následuje analýza statistických dat, jež se vztahují k účasti seniorů v informační společnosti. Za účelem komparace byly podrobně analyzovány faktory ovlivňující účast seniorů v realitě nových médií. V závěru se snažíme poukázat na podobnosti a rozdíly fenoménu digitálního vyloučení v zemích V4. Dále zde byl zdůrazněn význam nejpobulárnějších vzdělávacích aktivit v oblasti nových médií, orientovaných na seniory v Polsku, Maďarsku, České a Slovenské republice.

Klíčová slova: digitální vyloučení, senioři, nová média, Internet, Polsko, Česká republika, Slovenská republika, Maďarsko, Visegrádská čtyřka, aktivní stárnutí.

Seniors in the Information Society and the Phenomenon of Digital Exclusion in the Visegrad Countries

Abstract

The main objective of this paper is to describe specific aspects of seniors' life in information society of the Visegrad countries. The fundamental question addressed in the text is what causes have led to the development of the phenomenon of digital exclusion in this region, and further, in what way this phenomenon influences the quality of seniors' lives. It will be possible to cover the issue formulated in this way by means of a detailed analysis of factors determining the existence of digital gap in the Czech and Slovak Republics, Poland and Hungary (V4).

The paper consists of three basic parts. The first one is a theoretical introduction into the issue of the development of information society. Among others, M. Prensky's theories were applied; he studied psychosocial functioning of digital immigrants and digital natives in information society, the competence models characteristic of informatized society or classification of individuals into the group of e-citizens and digitally excluded persons, both really and seemingly. It is followed by an analysis of statistical data related to the seniors' participation in information society. Factors influencing the seniors' participation in the reality of new media were analysed in detail for the sake of comparison. The conclusion tries to point out similarities and differences of the phenomenon of digital exclusion in the V4s countries. It further emphasized the importance of the most popular educational activities in the field of new media oriented on seniors in Poland, Hungary, the Czech and Slovak Republics.

Key words: digital exclusion, seniors, new media, Internet, Poland, Czech Republic, Slovak Republic, Hungary, Visegrad Four, active ageing.

1 Vývoj informační společnosti v zemích Visegrádské čtyřky

V zemích Visegrádské čtyřky probíhal vývoj Internetu analogickým způsobem. Všechny čtyři státy získaly možnost připojení k Internetu začátkem devadesátých let 20. století. Tehdejší Československo získalo oficiální přístup ke „globální digitální vesnici“ v únoru 1992, a to díky spolupráci ČVUT v Praze a univerzity v Linci (Gruntorád 2012). Polsko získalo připojení k síti 17. srpna 1991, pomocí propojení Ústavu fyziky Varšavské univerzity s Výpočetním střediskem univerzity v Kodani (Juza 2011). Maďaři měli přístup k virtuální realitě již od roku 1990, hlavně díky spolupráci se zahraničními vědeckými středisky (Kelly, Minges, Srivastava, Pergel 2001).

I další etapy vývoje informační společnosti měly obdobné charakteristiky.

V polovině 90. let 20. století získali obyvatelé zemí V4 možnost připojení k Internetu prostřednictvím telefonní linky. Jedním z technických impulzů, podnětujících nárůst počtu osob, jež využívaly kapacity globální digitální vesnice, byl vývoj služeb typu ADSL, které umožňovaly rychlé prohlížení obsahů v síti a odesílání dat. Dalším důležitým technickým faktorem, podporujícím vznik široko definované informační společnosti (viz Webster 2006; Castells 2009; Goban-Klas, Sienkiewicz 1999), založené na zvyšujícím se počtu e-sluzeb a uživatelů nových médií, byly čím dál rychlejší tele-informační systémy, rozšíření okruhu dodavatelů Internetu a prudký růst počtu www stránek.

Důsledkem tohoto technického pokroku bylo zformování nového typu společnosti, bazírující jak v profesním, tak v soukromém životě na nových informačně-komunikačních technologiích. Systematický nárůst počtu osobních počítačů v domácnostech a počtu domácností připojených k Internetu, jakož i postupné zprovozňování různých druhů e-sluzeb, vedly ke vzniku nové společenské formace, pojmenované jako digitální domorodci. Podle M. Prenského lze do kategorie osob, které vyrostly v realitě nových médií, započítat všechny lidi narozené po roce 1983 (Prensky 2001, 2012). Je zde potřeba zdůraznit, že mladší uživatelé Internetu přikládají mikro-technologickým zařízením diametrálně odlišnou hodnotu. Elektronická média vnímají jako přirozenou součást každodenní existence. Většina z nich systematicky využívá populární e-sluzby, jako jsou: sociální sítě, e-mailová schránka, internetové vyhledávače. Prostředí nových médií je pro digitální domorodce stejně intuitivní, jako jsou pro starší generace – tzv. digitální imigranty – tradiční média. Digitální domorodci jednoznačně upřednostňují ikonosféru (dominance vizuálních vjemů) na úkor logosféry (prostředí psaného a mluveného slova). Multimedializace, polysenzorické vnímání, permanentní přítomnost „online“ výstižně charakterizují příslušníky nejmladších generací uživatelů elektronických médií.

Obě generace, digitální domorodci a imigranti, mají k dispozici stejné nástroje, umožňující využívání výhod informační společnosti (Pieri, Diamantini 2010). Mladí lidé používají nová média zcela intuitivním způsobem. Proto se jako obzvláště důležitá jeví otázka specifické „technologické socializace“, zejména když zohledníme skutečnost, že obsluha doposud používaných prostředků masové komunikace nebyla nikterak komplikovaná. Tradiční média nevyžadovala od uživatelů vysokou úroveň jazykových kompetencí, dobře rozvinutou zrakově-sluchovou koordinaci či znalosti o komplikovaných operačních systémech, jež umožňují výměnu dat mezi zařízením, sítí, e-sluzbami a uživateli.

Krajní rozdíly mezi digitálními imigranty a domorodci vyjadřuje fenomén digitálního vyloučení. Tento jev není sourodý a proto je potřeba rozdělit informační společnost na tři elementární skupiny:

- **e-občané** – jsou vybaveni souborem kompetencí nezbytných k využívání různého druhu e-sluzeb;
- **reálně digitálně vyloučení** – lidé, kteří nemají potřebné dovednosti a přístup k informační infrastruktuře, což významným způsobem ovlivňuje jejich kvalitu života

(typickým příkladem pro tento fenomén jsou osoby v produktivním věku – tzv. generace 50+);

- **zdánlivě digitálně vyloučení** – nemají potřebné dovednosti a neprojevují zájem o nové informační technologie, upřednostňovaný životní styl souvisí s hmotným (fyzickým) přístupem ke službám a informacím (významná část populace v post-produktivním věku).

Toto členění je podstatné proto, že odpovídá stávajícím rozdílům v současné etapě vývoje informační společnosti. Je ale potřeba zdůraznit, že ne všichni senioři musí aktivně využívat nová média, aby mohli zvýšit kvalitu běžného života. Zní to sice poněkud paradoxně, zejména v kontextu tohoto článku či v kontextu dalekosáhlých následků spoluúčasti v prostředí nových médií, nicméně existuje skupina osob, které nemají a nebudou mít zájem o aktivní využívání nejnovějších technologií, protože jsou jejich potřeby plně uspokojené pomocí služeb dostupných v reálném světě. Osoby zdánlivě digitálně vyloučené tvoří významnou podskupinu v souboru jednotlivců, postižených fenoménem digitální exkluze.

2 Senioři v informační společnosti v zemích V4

Z údajů Eurostatu vyplývá, že v zemích Visegrádské čtyřky v současné etapě vývoje informační společnosti existuje srovnatelný počet domácností vybavených připojením k Internetu. Po stránce technické je to klíčová charakteristika informační společnosti.

Tab. 1

Domácnosti vybavené připojením k Internetu

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
EU 28	:	:	55	60	66	70	73	76	79
EU 27	48	49	55	60	66	70	73	76	79
EU 15	53	54	59	64	69	73	:	:	81
Czech Republic	19	29	35	46	54	61	67	65	73
Hungary	22	32	38	48	55	60	65	69	71
Poland	30	36	41	48	59	63	67	70	72
Slovakia	23	27	46	58	62	67	71	75	78

Zdroj: (Eurostat 2014a)

Postupem času klesá ve společnosti procentuální podíl osob, které nikdy nepoužívaly Internet. V roce 2013 nemělo přístup k elektronickým médiím 30% obyvatel Polska, a to i přesto, že před téměř 10 lety byl tento údaj na úrovni srovnatelné s ostatními

státy skupiny V4. Podle Eurostatu byl největší počet jednotlivců, kteří přišli do styku s Internetem, zaznamenán na Slovensku. Tato hodnota byla dokonce vyšší než průměr v 28 členských státech Evropské unie.

Tab. 2

Procentuální podíl jednotlivců, kteří nikdy nepoužili Internet (ve věku 16 až 74 let)

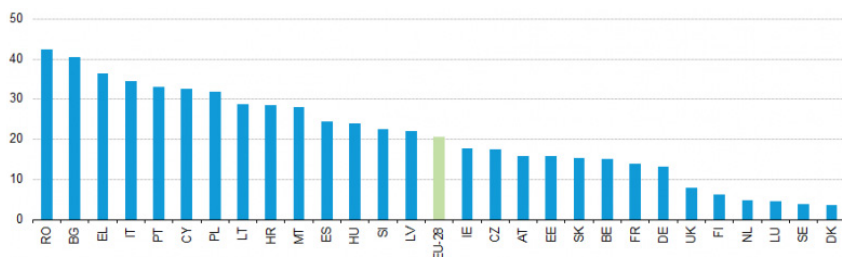
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
EU (28 countries)	:	:	37	33	30	27	24	22	21
EU (27 countries)	43	42	37	33	30	27	24	22	20
Czech Republic	63	49	46	33	33	28	24	19	17
Hungary	60	52	46	37	36	32	28	26	24
Poland	58	52	48	44	39	35	33	32	32
Slovakia	42	41	35	25	22	17	20	18	15

Zdroj: (Eurostat 2014b)

Pro srovnání, ve Spojených státech amerických přesáhnul podíl uživatelů Internetu starších 65 let v roce 2012 53 %, přičemž ve věkové skupině 50–64 let činí tato hodnota 77 % (Zickuhr, Madden 2012). Pokud ale zohledníme výsledky výzkumu realizovaného v zemích OECD, zjistíme, že 26,8 % ve věku 45–54 let nemá zkušenosti s používáním osobního počítače, přičemž v kategorii 55–65 let je to již 57,5 % obyvatel. Na základě těchto výzkumů lze usoudit, že úroveň kompetencí v oblasti ICT systematicky klesá s přibývajícím věkem (OECD 2013). Nicméně v posledních letech došlo k významnému kvantitativnímu a kvalitativnímu posunu ve vývoji informační společnosti, čehož projevem je mimo jiné pokles počtu jednotlivců, kteří nikdy nepoužili Internet. Procento těchto osob přesahuje v Polsku a v Maďarsku průměr stanovený ve 28 členských státech Evropské unie; v České a Slovenské republice je tato hodnota podprůměrná (Seybert, Reinecke 2013).

Graf. 1

Jednotlivci, kteří nikdy nepoužívali Internet v roce 2013 (% osob)

Zdroj: (Seybert, Reinecke 2013)

Další kvantitativní determinantou digitálního vyloučení je četnost používání Internetu. Vycházíme-li z údajů poskytnutých Eurostatem, je patrné, že největší počet seniorů, kteří systematicky používají Internet, byl zaznamenán v Maďarsku a v České republice, nicméně tato hodnota stále nedosahuje průměru Evropské unie. Nejmenší počet starších osob, které systematicky využívají elektronická média, a to bez ohledu na věkovou kategorii, je v Polsku a na Slovensku.

Tab. 3

Četnost používání Internetu, zohledňující připojení jednou týdně (vč. připojování každý den)

GEO/TIME	45–54 let				55–64 let				65–74 let			
YEAR	2004	2010	2012	2013	2004	2010	2012	2013	2004	2010	2012	2013
EU (28 countries)	:	63	69	71	:	45	52	54	:	24	31	34
EU (15 countries)	38	68	73	75	23	51	58	60	9	28	36	39
Czech Republic	23	54	69	74	11	35	47	51	1	15	19	23
Hungary	16	62	72	72	:	41	51	53	:	12	21	21
Poland	15	45	50	52	7	24	30	32	1	8	14	15
Slovakia	39	77	75	76	12	43	46	50	4	13	21	19

Zdroj: [Eurostat 2014c]

Komparace faktorů, podmiňujících fenomén digitálního vyloučení v zemích V4, naznačuje, že plnou participaci v digitální společnosti ztěžují zejména tyto okolnosti (Lupač, Sládek 2008; Ala-Mutka, Gáspár, Kismihók, Suurna, Vehovar 2010; Tomczyk 2011; Vaněk, Jarolímek, Šimek 2008; Pósfai, Féjer 2008; Velšic 2011; OECD 2013):

- **příjmová skupina** – koupě a stálý přístup k elektronickým zařízením je i nadále (s ohledem na poměrně velkou finanční zátěž) významnou překážkou;
- **motivace jednotlivce k učení** je vysoce individualizovaná. Může být pozitivně posilovaná pomocí celospolečenských kampaní, požadavky každodenního života a řadou faktorů prostředí;
- **příliš nízká úroveň kompetencí v oblasti používání elektronických médií** je příliš značná pro skupinu digitálních imigrantů. Oproti digitálním domorodcům mají senioři menší zásobu intelektuálních (pochopení principů fungování nových médií) a instrumentálních (používání jednotlivých aplikací) kompetencí;
- **dostupnost institucí a organizací, které se zabývají vzděláváním osob ve věku dospělosti a pozdní dospělosti** souvisí s nabídkou vzdělávacích akcí určených seniorům (přizpůsobení obsahů jejich znalostem obsluhy nových médií, specifické metody výuky);
- **rozvoj služeb e-governmentu** ve svých předpokladech podporuje systematické rozvíjení kompetencí v oblasti informačních technologií. Některé administrativní úkony jsou zpřístupněné i prostřednictvím virtuální reality a tím nabádají nové uživatele, kteří doposud nová média nevyužívali, aby se seznámili s nabídkou e-slужeb veřejné správy;
- **celostátní politika směřující k odstranění digitální propasti** se v širším měřítku vztahuje na potřeby všech sociálních skupin. Problém digitální exkluze je od začátku 20. století jedním z nejdůležitějších bodů vládních programů zaměřených na snižování sociálních nerovností v zemích V4;
- **popularizace ideje občanské společnosti** spočívá v angažování jednotlivců a určitých společenských skupin (dobrovolníci, knihovny, neziskové organizace apod.) v aktivitách podporujících zvyšování kompetencí v oblasti ICT;
- **s nedostatečným počtem míst s přístupem k Internetu** se sice setkáváme v mnohem menší míře, nicméně je tento problém patrný v mimoměstských lokalitách s horší teleinformační infrastrukturou. Tento faktor postupně s uplývajícími léty ztrácí na významu;
- **věk** – počet lidí, kteří využívají nové ICT technologie, klesá úměrně s rostoucím věkem uživatelů. Tato determinanta je nejdůležitější nezávislou proměnnou, typickou pro popisovaný fenomén;
- **místo bydliště** – senioři, kteří bydlí na venkově, využívají výhody nových médií mnohem méně než jejich vrstevníci ve větších sídelních útvech, což mimo jiné souvisí s odlišným stylem každodenní psychofyzické aktivity;
- **členové společné domácnosti** – senioři, kteří bydlí společně s mladšími uživateli nových médií, často také patří ke skupině e-občanů, protože jejich prostředí je přímo i nepřímo vybízí k seznámení s novou, virtuální realitou;
- **specifika vykonávané profese a nejvyšší dosažené vzdělání** – senioři, kteří byli v období časně a střední dospělosti zvyklí na kontinuální vzdělávání, se mnohem

- častěji účastní výuky obsluhy počítače, Internetu, chytrých telefonů, tabletů a dalších zařízení tohoto druhu, než jejich vrstevníci, kteří ve srovnatelném období neparticipovali na formálních, neformálních či informálních vzdělávacích aktivitách;
- **rozvoj e-slужeb a vývoj zařízení určených pro osoby ve vyšším věku** je příznačný pro současnou etapu vývoje informační společnosti. Jejich tvůrci si čím dál častěji všímají ekonomické perspektivy této oblasti (nárůst počtu seniorů), nicméně tento segment hospodářství je zatím ještě nedostatečně vyvinutý;
 - **individuální charakteristiky související s postojem k technologickým novinkám** jsou výsledkem motivace, předsudků, světového názoru a osobního vztahu k technickému pokroku. Dále jsou spojené s jistotou flexibilitou a otevřeným přístupem k případným změnám každodenních vzorců chování, vypracovaných během mnoha let v analogové realitě.

Z výše uvedeného je patrné, že fenomén digitálního vyloučení je mnohadimenzionální jev, determinovaný souborem okolností, závislých a nezávislých na samotných seniorech. Individuální charakteristiky doplňuje řada faktorů prostředí. Existence digitální propasti je příznačná pro vznik nového sociálního uspořádání, kde elektronická zařízení sehrávají významnou roli jak v soukromém životě, tak i v hospodářství, školství, vědě a výzkumu, komunikaci, výrobním sektoru a dalších odvětvích lidské činnosti. Fenomén digitální exkluze souvisí nejen se systémem formálního, neformálního a informálního vzdělávání, ale také s generační mírou reprodukce. Za několik desítek let bude tento proces považován za jednu z historických událostí.

3 Důsledky života „online“ a fenoménu digitálního vyloučení pro informační společnost

Z dat získaných prostřednictvím realizovaných kvalitativních výzkumů lze odvodit, že senioři rádi využívají starší technologická řešení, protože jsou s jejich používáním spokojeni. Největší oblibě se zde těší televize, rozhlas, telefon (pevná linka). Nicméně poměrně četná skupina si již nedokáže představit svůj život bez využití mobilních telefonů (Pieri, Diamantinir 2010: 2424–2426), které posilují pocit udržování stálého kontaktu s jinými osobami. Mediální odborníci zdůrazňují skutečnost, že staré a nové komunikační technologie (pevná linka, mobilní telefon, elektronická pošta, internetové komunikátory) nepřímou podporují prohlubování osobních kontaktů v reálném světě. Kromě toho, což dokazují výzkumy, napomáhá používání nových médií snižování pocitu osamocení a sociální exkluze (Şar, Göktürk, Tura, Kazaz 2012; Sum, Mathews, Hughes, Campbell 2008). Používání Internetu navíc přispívá ke zvýšení životní spokojenosti lidí ve vyšším věku, podporuje osobní rozvoj (zájmy a koníčky), pozitivně ovlivňuje subjektivní pocit pohody (Sum, Mathews, Pourghasem, Hughes 2009). Senioři, kteří jsou již vybavení dostatečnou

úrovni počítačových kompetencí, podtrhují význam nových médií v oblasti vyhledávání informací na téma zdravotního stavu (Sheng, Simpson 2013). Mnozí využívají Internet v každodenních situacích, které souvisí například s nákupy (srovnání cen, objednávání výrobků a služeb), získáváním potřebných dokumentů (stahování formulářů z www stránek) či přístupem ke kulturním zdrojům (Abad 2014). Vzhledem k těmto pozitivům lze konstatovat, že následkem nedostatečné úrovně digitálních kompetencí může být snižování kvality života osob ve věku pozdní dospělosti, zejména aktivních seniorů.

Poměrně vážným problémem pro starší uživatele elektronických médií je otázka nedostatečného přizpůsobení uživatelského rozhraní jejich specifickým potřebám (percepční poruchy související s multimediálním charakterem elektronických zařízení) (Pieri, Diamantinir 2010; Rodrigues, Carreira, Gonçalves 2014). Typické „nástrahy“ operačních systémů, populárních aplikací či www stránek (nepostačující velikost písma, velké množství reklam na Internetu, obtížně srozumitelné hlášení počítačových programů) mnohdy ztěžují části tzv. „non-users“ efektivní výuku používání ICT. Kromě toho je pro uživatele-začátečníky nesmírně důležité osvojení „jediného správného způsobu“ používání nejběžnějších e-slужeb (e-bankovnictví, elektronická pošta, informační portály), což je ale mnohdy nemožné, a to vlivem plurality dostupných e-slужeb a „kreativity“ jejich tvůrců. Není pochyb, že dnes jsou www stránky navrhované většinou mladými lidmi pro stejné mladé uživatele. Tato skutečnost je jedním z nejdůležitějších omezení, které v současné etapě vývoje informační společnosti nelze zcela odstranit ani v zemích V4.

4 Neformální a informální vzdělávání jako klíč k odstranění digitálního vyloučení – příklady řešení z maďarské, polské, české a slovenské praxe

Maďarsko se v největší míře soustředí na odstraňování digitální propasti prostřednictvím příležitostných akcí organizovaných v rámci různých projektů zaměřených na mezigenerační učení či tzv. Otevřených univerzit. Tato skutečnost úzce souvisí s absencí obdobných center vzdělávání seniorů, jakými jsou v ostatních zemích V4 Univerzity třetího věku. Kupříkladu do projektu realizovaného v letech 2011–2012 byli zapojeni žáci ve věku 14–16 let, kteří plnili roli učitelů, rozvíjejících mediální kompetence seniorů. Tento pilotní program dokázal, že kurzy vedené s podporou profesionálního vzdělavatele dospělých, mohou být velmi úspěšné. Maďarští senioři, nezávisle na místě bydliště (hlavní město, okresní město, obec) a věku, si byli schopni osvojit následující kompetence: používání prohlížeče, informačních portálů či sociálních sítí, chatování, obsluha e-mailové schránky, stahování potřebných programů a souborů (Széman 2013: 144–146; Kucsera 2013). Mezigenerační učení není jen myšlenkovým konceptem. V první řadě je to způsob, jak získat nové kompetence a zpopularizovat nové oblasti spolupráce mezi

digitálními domorodci a imigranty. V této souvislosti získává velký význam skutečnost, že poměrně velká část seniorů má příbuzné, kteří trvale žijí v cizině (nejčastěji děti či vnoučata) (viz Drbohlav, Hárs, Grabowska-Lusińska 2009) a chce s nimi udržovat blízké kontakty s využitím bezplatných webových nástrojů. Mezigenerační učení se tak stává jednou z nejatraktivnějších, nejefektivnějších a nejvíc společensky angažovaných forem odstraňování digitálního vyloučení a zároveň budování skutečně občanské společnosti.

Obdobnou roli (i když s širší teritoriální působností) plnily v Polsku dobrovolnické aktivity sdružené pod názvem „Latarnicy Cyfrowej Polski” (Světlohoši digitálního Polska). Více než 2.800 osob s různou profesní kvalifikací, se od roku 2012 angažovalo v bezplatné vzdělávací aktivitě, zaměřené na odstranění digitální propasti. Tento projekt nemá obdobu v žádném jiném státu Visegrádské čtyřky. Do konce října 2014 bylo v různých lokalitách (velká a malá města, obce) proškoleny přes 200.000 účastníků v seniorském věku v oblasti používání elektronických médií. V rámci realizovaných kurzů byli senioři obeznámeni nejen s jednoduchou obsluhou počítače, ale i s používáním komplikovanějších aplikací, sloužících ke grafické úpravě fotografií, programování či bezpečnému používání nových médií. Tento projekt byl částečně financován z fondů Evropské unie, účastníci nemuseli hradit žádné poplatky. Počítačové místnosti, v nichž se konala výuka, byly zpřístupněny zadarmo, a to díky pomoci ze strany neziskových organizací, škol či lokálních podniků. Tento projekt je modelovým příkladem budování skutečné občanské společnosti, a to prostřednictvím občanských aktivit nepřímo podporovaných státem.

V České a Slovenské republice funkci profesionalizovaných institucí vzdělávání seniorů plní Univerzity třetího věku a různé spolky sdružující osoby ve věku pozdní dospělosti (například kluby důchodců nebo neziskové organizace podobného zaměření) (Krystoň 2013). Tento směr se systematicky rozvíjí v souladu s evropskou a celostátní strategií celoživotního vzdělávání. V České republice vzniklo v posledních několika letech větší množství klubů aktivního stárnutí, klubů důchodců či tzv. Akademie třetího věku (způsob jejich uspořádání je méně formalizovaný než v případě Univerzit třetího věku). Jak programová východiska, tak i každodenní činnost těchto organizací mimo jiné zohledňují minimalizování jevu digitálního vyloučení. Poněkud atypickou formou vzdělávání seniorů a jejich zapojování do virtuální reality je Virtuální univerzita třetího věku, která působí na území celé České republiky již od roku 2007 (Šerák 2013).

Polsko, Maďarsko, Česká a Slovenská republika mají, jako státy reprezentující středovýchodní Evropu, obdobné dějiny, kulturní, ekonomické a sociální podmínky – také v kontextu vývoje informační společnosti. Analogická období rozvoje širokopásmového připojení k Internetu a vzniku e-služeb umísťují země V4 na srovnatelnou úroveň co se týká fenoménu digitálního vyloučení. Velmi obdobné jsou i způsoby, jakým se tyto státy snaží minimalizovat digitální propast, zejména u seniorů. Zde se jako nesmírně důležitý podpůrný faktor jeví kvalitní nabídka neformálního vzdělávání realizovaného například prostřednictvím různého druhu institucí (viz Fabiš 2014), včetně občanských aktivit či grantových projektů financovaných Evropskou unií nebo místní samosprávou. Aktivity

orientované na maximalizování digitálního začlenění skýtají příležitost pro aktivizaci vyšších věkových skupin, a to díky propagování a popularizaci ideje aktivního stárnutí.

Fenomén digitální exkluze je dynamický jev, který vlivem obdobných determinant vykazuje v zemích V4 mnoho paralel. Všechny státy získaly přístup k Internetu ve stejném období a současně mají relativně podobnou úroveň tele-informační infrastruktury a počet domácností vybavených připojením k Internetu. Spolu s uplývajícími léty postupně klesá počet lidí, kteří nepoužívají nová média. Nicméně údaje Eurostatu dokazují, že země Visegrádské skupiny, zejména Polsko a Slovenská republika, se odchylují od průměru Evropské unie, co se týká procenta seniorů, kteří využívají nejnovější informační technologie. Tato situace podléhá v současné době dynamickým změnám, a to jak zásluhou institucí neformálního vzdělávání a aktivit souvisejících s budováním občanské společnosti (mj. dobrovolníci v Polsku a v Maďarsku), tak i systematického vzdělávání seniorů v podobě Univerzit a Akademií třetího věku či klubů důchodců.

Literatura

- Abad, L. (2014). Media Literacy for Older People Facing the Digital Divide: The e-Inclusion Programs Design. *Comunicar*. vol. 21, n. 42: 173–180.
- Ala-Mutka, K., & Vehovar, V. (January 01, 2010). Status and developments of elearning in the EU10 member states: The cases of Estonia, Hungary and Slovenia. *European Journal of Education*, 45, 3, 494–513.
- Castells, M. (2010). *The rise of the network society*. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- CESNET (2012). *Annual Report CESNET*. Praha: CESNET. Association of Legal Entities.
- Drbohlav, D., Hárs, Á., Grabowska-Lusińska, I. (2009). Experiencing immigration: Comparative analysis of the Czech Republic, Hungary and Poland. *IDEA WP*, No. 14.
- EUROSTAT. (2014). *Households – level of Internet acces*. [online]. [cit. 20. 10. 2013]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&language=en&pcode=tin00134&toolbox=type>
- EUROSTAT. (2014). *Individuals who never used the Internet – whether at home, at work or from anywhere else and whether for private or professional purposes*. [online]. [cit. 20. 10. 2013]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tin00093>
- EUROSTAT. (2014). *Individuals – Internet use*. [online]. [cit. 20. 10. 2013]. Dostupné z: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=isoc_ci_ifp_iu&lang=en
- Fabiś, A. (2014). Uczący się seniorzy. Uwarunkowania uczenia się osób starszych w Polsce. In Fabiś, A., Muszyński, M., Tomczyk, Ł. & Zralek, M. (eds.) *Starość w Polsce. Aspekty społeczne i edukacyjne*. Oświęcim: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa.
- Goban-Klas, T., & Sienkiewicz, P. (1999). *Spółeczeństwo informacyjne: szanse, zagrożenia, wyzwania*. Kraków: Wydaw. Fundacji Postępu Telekomunikacji.
- Juza, M. (January 01, 2011). Społeczność polskich pionierów Internetu i jej dokonania. 20 lat Internetu w Polsce. *Studia Socjologiczne*, 2011, 3, 7–28.
- Kelly, T., Minges, M., Srivastava, L. & PERGEL, J. (2001). *Internet in a transition economy: Hungary case study*. Geneva: International Telecommunication Union.

- Krystoň, M. (2013). System of education of older adults in Slovakia. In Kocianová, R. (ed.). *Analysis and Comparison of Forms and Methods for the Education of Older Adults in the V4 Countries*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Kucsera, C. (2013). Improving the Quality of Life of the Elderly with ICT – Results of an R&D Project. In Széman, Z. (ed.). *Challenges of Ageing Societies in the Visegrad Countries*. Budapest: Hungarian Charity Service of the Order of Malta.
- Lupač, P. & SLÁDEK, J. (2008). The Deepening of the Digital Divide in the Czech Republic. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 2(1), article 1.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2013). *OECD skills outlook 2013: First results from the survey of adult skills*.
- Pieri, M., Diamantini, D., & 2nd World Conference on Educational Sciences, WCES-2010. (October 13, 2010). Young people, elderly and ICT. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2, 2, 2422–2426.
- Posfai, M., & Fejer, A. (December 01, 2008). The eHungary Programme 2.0. *Innovation*, 21, 4, 407–415.
- Prensky, M., (2001). Digital Natives, Digital Immigrants Part 1. *On the Horizon*, Vol. 9 Iss: 5, pp.1–6.
- Prensky, M., (2012). *From Digital Natives to Digital Wisdom: Hopeful Essays for 21st Century Learning*. London: SAGE Publications.
- Rodrigues, E., Carreira, M., Goncalves, D., & 5th International Conference on Software Development and Technologies for Enhancing Accessibility and Fighting Info-Exclusion, DSAI 2013. (January 01, 2013). Developing a multimodal interface for the elderly. *Procedia Computer Science*, 27, 359–368.
- Şar, A., Göktürk, G., Tura, G. & Kazaz, N. (2012). Is The Internet Use An Effective Method To Cope With Elderly Loneliness And Decrease Loneliness Symptom? *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 55, 1053–1059.
- Šerák, M. (2013). System of education of older adults in the Czech Republic. In Kocianová, R. (ed.). *Analysis and Comparison of Forms and Methods for the Education of Older Adults in the V4 Countries*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Statistical Office of the European Communities, Seybert, H., & Reinecke, P. (2013). *Three quarters of Europeans used the internet in 2013*.
- Sheng, X. & Simpson, P. M. (2013). Seniors, Health Information, and the Internet: Motivation, Ability, and Internet Knowledge. (January 01, 2013). *Cyberpsychology Behavior and Social Networking*, 16, 10, 740–746.
- Sum, S., Mathews, R. M., Hughes, I., & Campbell, A. (January 01, 2008). Internet use and loneliness in older adults. In: *Cyberpsychology & Behavior*, 11, 2, 373–386.
- Sum, S., Mathews, R. M., Pourghasem, M., & Hughes, I. (January 01, 2009). Internet use as a predictor of sense of community in older people. *Cyberpsychology & Behavior: the Impact of the Internet, Multimedia and Virtual Reality on Behavior and Society*, 12, 2, 235–239.
- Széman, Z. (2013). Methods of education of older adults in Hungary. In Kocianová, R. (ed.). *Analysis and Comparison of Forms and Methods for the Education of Older Adults in the V4 Countries*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Tomczyk, Ł. (2011). Trends And Contexts On Education Of Senior In The Range Of Information Technology In Poland. In *Conference proceedings of „eLearning and Software for Education” (eLSE) issue: 02/2011*, 121–126.
- Vaněk, J., Jarolínek, J., & Šimek, P. (January 01, 2008). Development of communication infrastructure in rural areas of the Czech Republic. *Zemědělská Ekonomika*, 54, 129–134.
- Veľšič, M. (2011). Digital Literacy in Slovakia 2011. In *ICETA 2011. 9th IEEE International Conference on Emerging eLearning Technologies and Applications, Proceedings*, 223–226.

Webster, F. (2006). *Theories of the information society*. London: Routledge.

Zickuhr, K. & Madden, M. (2012). *Older adults and internet use For the first time, half of adults ages 65 and older are online*. Washington: Pew Research Center's Internet & American Life. Project.

Kontakt:

PhDr. inż. Łukasz Tomczyk

Katedra Pedagogiki Społecznej i Andragogiki

Wydział Pedagogiki

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

ul. Ingardena 4, 30-060 Kraków

Rzeczpospolita Polska

E-mail: tomczyk_lukasz@prokonto.pl

Závěrečná konference projektu VOICES

Ve dnech 24.–26. září 2015 se Pedagogická fakulta Univerzity Palackého stala dějištěm závěrečné konference projektu VOICES – The VOICE of European Teachers.

Síť VOICES, jejímiž členy jsou Saxion University (NL), Pädagogische Hochschule Steiermark Graz (A), Odisee University College Brussels (B), University College UCC Copenhagen (D), Università degli Studi di Milano-Bicocca (I), Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie (PL), University of Minho Braga (P), Universitat Autònoma de Barcelona (E), Pädagogische Hochschule Schwyz (CH), Uludag University Bursa (TR), University of Derby (UK) a Univerzita Palackého (CZ), se snaží o šíření inovativních vzdělávacích aktivit v evropském kontextu. Hlavním cílem je podpora mezinárodní spolupráce, výzkumu a rozvoje v oblasti kompetencí evropských učitelů, digitální gramotnosti a výuky cizích jazyků. S tímto účelem pořádá vzdělávací kurzy a vydává informační bulletin. Členy této komunity jsou nejen učitelé a studenti, ale také akademičtí pracovníci, kteří se aktivně podílejí na výzkumu, vývoji a tvorbě vzdělávacích modulů.

Na zahajovacím jednání v nové aule Pedagogické fakulty přivítali účastníky konference proděkan Pedagogické fakulty pro zahraniční vztahy Vojtěch Regec a proděkanka PdF pro organizaci, rozvoj a celoživotní vzdělávání Hana Marešová, poté s krátkým projevem vystoupil primátor města Olomouce Antonín Staněk. Hlavní referáty přednesly Ruby Oates a Fiona Shelton z University of Derby, z Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci pak Kateřina Vitásková. Součástí slavnostního večera bylo také vystoupení pěveckého sboru Univerzity Palackého Ateneo, které se setkal s nadšeným ohlasem.

Na programu tří denního zasedání byly, kromě zprávy hlavního koordinátora projektu Hennyho Oude Maatmana (Saxion University Enschede) a dílčích zpráv vedoucích jednotlivých sekcí, také prezentace činnosti národních skupin a workshopy, na nichž účastníci představili své školní a výzkumné projekty v těchto tematických oblastech: European Identity, European Citizenship, New Teacher Education, Early Childhood, European Diversity, European Language portfolio, European Professionalism.

Závěrečný ceremoniál konference se uskutečnil v reprezentativních prostorech Arcibiskupského paláce v Olomouci, na němž delegáty krátkým dopisem pozdravil také arcibiskup olomoucký Jan Graubner.

Výsledky tříleté činnosti v projektu VOICES budou i jeho po ukončení nadále k dispozici širší odborné veřejnosti prostřednictvím mezinárodních i národních konferencí, workshopů, publikací a webových stránek: www.european-teachers.eu.

PaedDr. Alena Jůvová, Ph.D.

národní koordinátorka projektu VOICES pro Českou republiku

Pedagogická fakulta UP v Olomouci